

УДК 338.124.4:336.717.18

Ю.С. Ребрик, аспірант, ДВНЗ «УАБС НБУ»

РАННЯ ДІАГНОСТИКА КРИЗИ ЛІКВІДНОСТІ ЯК ІНСТРУМЕНТ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ЛІКВІДНІСТЮ БАНКУ

Стаття присвячена розробці механізму ранньої діагностики кризи ліквідності банку з урахуванням зарубіжного досвіду та вітчизняних умов ведення банківського бізнесу.

Ключові слова: рання діагностика кризи ліквідності, об'єкти «кризового поля», індикатори кризи ліквідності.

Постановка проблеми. У період нестабільності фінансових ринків завдання забезпечення достатньої ліквідності для підтримки фінансової стійкості набуває першочергового значення. Негативний вплив факторів внутрішнього та зовнішнього середовища призводить до постійного ресурсного розриву, скорочення якого, в умовах розбалансування кон'юнктури на ринках капіталів, вимагає додаткових витрат. Зважаючи на те, що кризи у банківській системі набули систематичного характеру та, враховуючи досвід менеджерів банку, який показав, що кризові явища легше попередити, ніж нівелювати їх наслідки, актуальним є впровадження ранньої діагностики кризи ліквідності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою діагностики у системі антикризового управління займається велика кількість вчених. Дане питання досліджувалося, зокрема, у працях І. Бланка, Є. Короткова А. Матвійчука, Р. Павлова, Р. Сайфуліна, А. Тавасієва, Є. Тренєнкова, М. Тяна, Ч. Хонгвена та інших. Необхідно відзначити, що вивченням методологічних засад антикризової діагностики займаються, в основному, у розрізі фінансового менеджменту підприємств. У банківській сфері ведуться розробки моделей діагностики банкрутства банків як превентивних інструментів державного банківського регулювання. Недостатньо уваги приділяється практичним аспектам механізму ранньої діагностики можливості настання кризи ліквідності як превентивного інструмента у конкретному банку, що і визначає необхідність дослідження на сучасному етапі.

Постановка завдання. Метою статті є розробка механізму ранньої діагностики кризи ліквідності банку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Систему антикризового управління ліквідністю умовно можна розподілити на проактивне та реактивне управління. Проактивне антикризове управління ліквідністю (ПАУЛ) характеризується набором профілактичних інструментів, які допомагають банку нейтралізувати негативний вплив факторів внутрішнього та зовнішнього середовища. Таким чином, метою концепції ПАУЛ є подолання негативних тенденцій, які б могли у подальшому спровокувати кризові явища у банку шляхом виявлення слабких сигналів кризи ліквідності. Ідентифікація сигнальних показників – індикаторів оцінки кризи ліквідності здійснюється у контексті механізму діагностики.

Механізм реактивного антикризового управління ліквідністю (РАУЛ) підключається у випадку ідентифікації фінансового стану банку як кризового. Порівняно з концепцією ПАУЛ, метою РАУЛ є не попередження кризових явищ у банку, а подолання кризи ліквідності, яка вже виникла, тобто оперативне реагування в умовах обмеженості часу, ресурсів і можливостей. Обрання інструментів реагування РАУЛ залежить від результатів, отриманих у процесі проведення поглибленої діагностики фінансового стану банку.

Таким чином, рання діагностика кризи ліквідності здійснюється на етапі проактивного антикризового управління нею. Від адекватності реагування на цьому етапі залежить подальше функціонування банку.

Для обґрунтування розробленого підходу щодо механізму ранньої діагностики кризи ліквідності необхідно визначити його сутність. У науці відсутня єдина думка щодо трактування поняття «діагностика». Узагальнення існуючих підходів [1-6] дає можливість визначити зміст ранньої діагностики кризи ліквідності банку з урахуванням специфіки банківської діяльності та окремого напрямку антикризового менеджменту – управління ліквідністю.

Отже, під поняттям «рання діагностика кризи ліквідності» будемо розуміти процес систематичного дослідження окремих об'єктів ліквідності

банку з метою завчасного виявлення негативних тенденцій зовнішнього та внутрішнього середовища, які можуть призвести до значного погіршення ліквідності банку.

Таким чином, упровадження ранньої діагностики кризи ліквідності банку (РДКЛБ) в управлінський процес здійснюється з метою завчасного виявлення симптомів кризового розвитку банку та здійснення попередньої оцінки масштабів кризи ліквідності банку.

РДКЛБ вбудовується у систему загального моніторингу ліквідності банку, що підтверджує нерозривність підсистем управління ліквідністю в нормальних та кризових умовах.

РДКЛБ є одним із найважливіших етапів антикризового управління, оскільки від інформації, яка консолідується на цьому етапі, залежать подальші процедури управління. Постійна і систематична діагностика допоможе керівникам банку вчасно виявити негативні тенденції у діяльності та прийняти адекватні управлінські рішення [7].

Оскільки діагностика – це процес, то її умовно можна розподілити на послідовні етапи у розрізі двох основних блоків: підготовчого та аналітичного (рис. 1). Підготовчий блок передбачає формування системи діагностики. Аналітичний блок забезпечує безпосередню оцінку можливості настання кризи ліквідності за попередньо розробленою системою.

Основою для виділення об'єктів «кризового поля» є сукупність факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, які прямо чи опосередковано впливають на ліквідність банку. Оскільки фактори впливу прийнято розподіляти на дві групи, то і групування об'єктів «кризового поля», на нашу думку, необхідно проводити за напрямками – внутрішньобанківські та зовнішні.

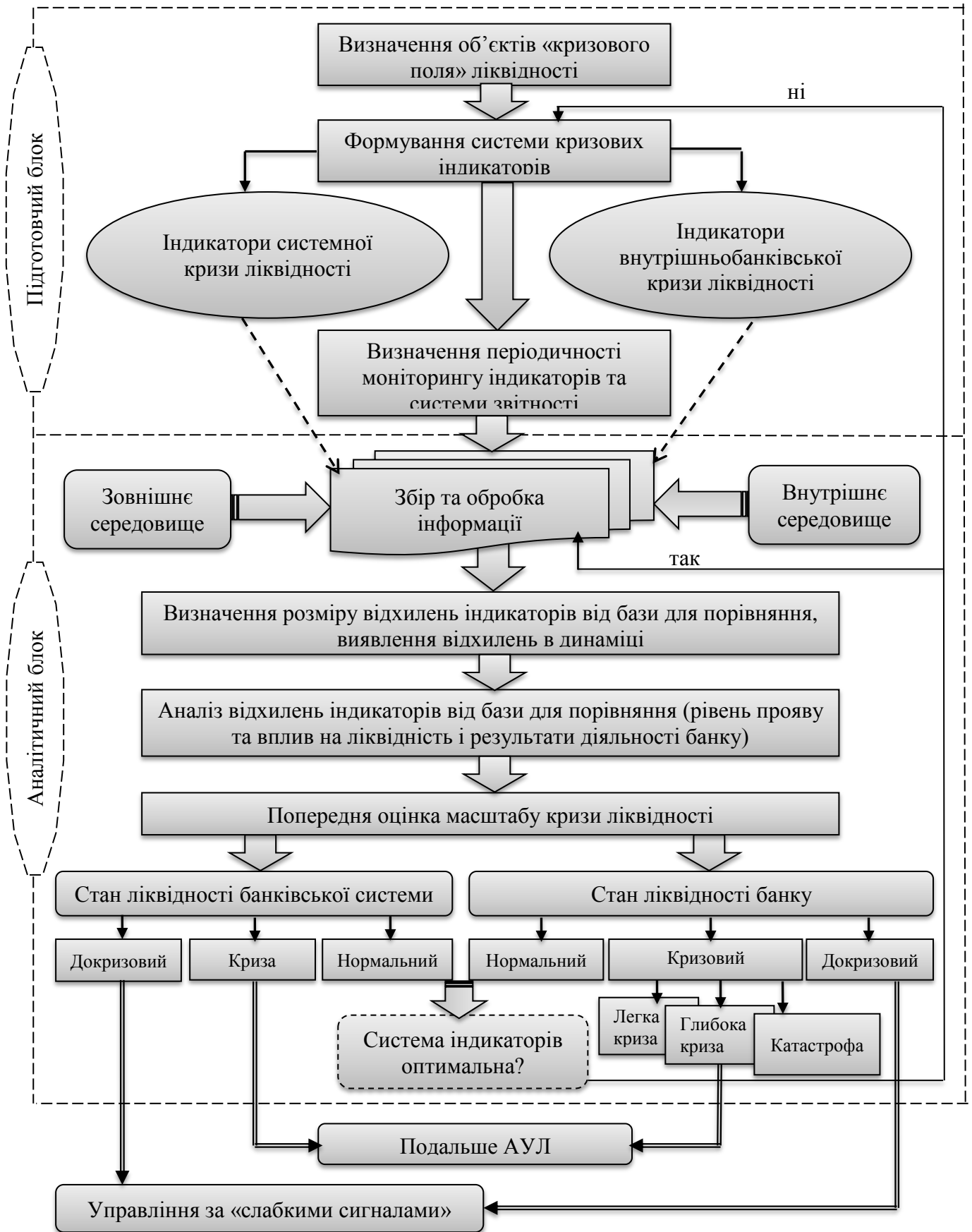

Рис. 1 – Механізм ранньої діагностики кризи ліквідності банку

[авторська розробка]

Досвід банківської діяльності на сучасному етапі свідчить, що на стан ліквідності банку впливають майже всі аспекти його діяльності. Оскільки рання діагностика кризи ліквідності повинна бути оперативною, то необхідно обрати найбільш важливі об'єкти для дослідження загрози внутрішньобанківської та системної кризи ліквідності.

У процесі аналізу факторів ліквідності внутрішнього середовища основну увагу доцільно приділяти наступним об'єктам «кризового поля»: стану ресурсної бази з урахуванням стабільності, якості та масштабу діяльності банку; стану активів банку через визначення якості та рівня ризику активів; стану ліквідності балансу відповідно до вимог регулятора та внутрішньобанківських регламентів; динаміці грошових потоків; ефективності діяльності.

Аналіз зовнішніх факторів необхідно формувати відповідно до об'єктів «кризового поля», за якими оцінюється можливість погіршення фінансового стану банку під впливом системної кризи ліквідності. До них можна віднести стан ресурсної бази банківської системи, стан міжбанківського кредитного ринку, стан ринків капіталу, фінансовий стан банків.

Відповідно до кожного параметру «кризового поля» повинна розроблятися система індикаторів загрози виникнення кризи ліквідності (індикатори кризи ліквідності), які можуть бути як кількісними (структурні та об'ємні), так і якісними. Правильно сформована сукупність індикаторів кризи ліквідності забезпечує розпізнання сигналів про існуючі та потенційно можливі проблеми з ліквідністю. Вчасне нівелювання негативних тенденцій і визначає ефективність антикризового управління ліквідністю банку.

У процесі формування системи індикаторів потенційної загрози кризи ліквідності необхідно здійснити наступні заходи:

- 1) затвердити перелік індикаторів, динаміку яких необхідно відстежувати у контексті антикризового управління ліквідністю банку;
- 2) визначити періодичність моніторингу показників-індикаторів;
- 3) визначити критичні значення показників-індикаторів;

- 4) побудувати інформаційну базу для розрахунку показників-індикаторів;
- 5) визначити склад відповідальних органів, які повинні проводити моніторинг індикаторів;
- б) формалізувати систему звітності результатів моніторингу індикаторів.

На основі емпіричних даних, отриманих у процесі дослідження кризи ліквідності 2008-2009 років, та, враховуючи розроблені системи індикаторів кризи ліквідності у працях [8-10], сформуємо власну сукупність кількісних індикаторів внутрішньобанківської кризи ліквідності з урахуванням визначених нами об'єктів «кризового поля» та умов ведення вітчизняного банківського бізнесу (табл.1).

Крім кількісних індикаторів, які характеризуються структурними та об'ємними показниками, у процесі здійснення РДКЛБ доцільно використовувати і якісні індикатори, оскільки, як показала практика, вони мають високий рівень впливу на ліквідність будь-якого банку. До їх складу пропонуємо віднести зниження кредитного рейтингу банку, що визначається міжнародними чи українськими рейтинговими агентствами, наявність випадків недобросовісної конкуренції, появу негативної інформації про діяльність банку у засобах масової інформації.

У період системної кризи ліквідності 2008-2009 років спостерігалися значні порушення у діяльності банків, у тому числі і тих, які мали достатній запас ліквідності та високий рівень фінансової стійкості. Значна кількість банків внаслідок масштабних кризових явищ у банківській системі були ліквідовані, у деякі введено тимчасову адміністрацію НБУ, інші банки і досі намагаються подолати наслідки системної кризи ліквідності.

Таким чином, врахування мінливості зовнішнього середовища, а саме дослідження впливу зовнішніх факторів на ліквідність кожного банку є обов'язковим. Тому пропонуємо застосовувати наступні індикатори зовнішнього середовища (табл. 2). Зазначена сукупність індикаторів містить кількісні та якісні показники, погіршення яких свідчить про негативні тенденції у банківській системі та сигналізують про необхідність зміни поведінки банків.

Таблиця 1

Система кількісних індикаторів оцінки внутрішньобанківської кризи ліквідності

Об'єкти «кризового поля»	Індикатори можливості настання кризи ліквідності в банку	Причини настання кризи ліквідності
Стан ресурсної бази	динаміка залучення ресурсів у загальному обсязі та за окремими складовими	зниження ресурсної бази; відтік депозитів
	показники достатності капіталу банку	зниження показника достатності капіталу
	структура ресурсної бази; показник залежності від запозичених ресурсів	підвищення рівня концентрації фінансування
	показник рівня осідання грошових коштів за поточними та строковими рахунками клієнтів; показник середньої тривалості зберігання коштів	зниження стабільності ресурсної бази
Стан активів	динаміка обсягів загальних активів та окремих складових	скорочення обсягу активних операцій
	відношення високоліквідних активів до загальних активів; частка недохідних активів (готівка в касі) у структурі загальних активів; частка активів, які можуть бути швидко продані за прийнятною ціною	зменшення резервів ліквідності
	нормативи кредитного ризику та інвестування, структура активів	підвищення концентрації активів
	частка проблемних кредитів у структурі кредитного портфелю; відношення обсягу сформованих резервів під кредитні операції до загального обсягу кредитного портфелю; відношення резервів під операції з цінними паперами до загального обсягу інвестиційного портфелю; загальний обсяг сформованих резервів за активними операціями до сукупного обсягу доходів; відношення загальних нарахованих доходів до сукупних активів	значне зниження якості активів; зниження дохідності активів
Стан ліквідності банку	абсолютні показники локальних та кумулятивного GAPу (статичний, динамічний)	зростання дефіциту ліквідності
	динаміка залишку коштів на кореспондентському рахунку банку в НБУ; показник норми обов'язкового резервування; норматив миттєвої / поточної / короткострокової ліквідності	погіршення нормативних показників ліквідності, зниження залишку на кореспондентському рахунку в НБУ
	відносні показники локального GAP (статичний, динамічний); коефіцієнт кумулятивного GAP (статичний, динамічний); коефіцієнт достатності запасу високоліквідних активів/ ліквідних активів	погіршення показників ліквідності; перевищення нормативних значень лімітів ризику ліквідності
Динаміка грошових потоків	динаміка та структура надходжень грошових коштів	скорочення обсягів надходжень платежів
	динаміка та структура вилучень грошових коштів	збільшення обсягу вилучень грошових коштів
	динаміка дисбалансу окремих платежів; показник ліквідної позиції банку	зростання дисбалансу платежів
Ефективність діяльності	динаміка фінансового результату; показник рентабельності активів/ капіталу	зниження рентабельності окремих операцій
	чистий спред; чиста процентна маржа	зниження рівня процентної маржі

Таблиця 2

Зовнішні індикатори кризи ліквідності

Об'єкт «кризового поля»	Індикатори можливості настання кризи ліквідності	Причини кризи ліквідності
Ресурсна база банківської системи	динаміка обсягу коштів банків на кореспондентських рахунках в НБУ	зниження залишків коштів
	тенденції щодо попиту на рефінансування НБУ	зростання попиту та його невідповідність пропозиції
	динаміка строкових депозитів фізичних та юридичних осіб	відтік коштів із банківської системи
	повідомлення в ЗМІ щодо стану ліквідності у банківській системі	повідомлення щодо погіршення ліквідності банків
Стан міжбанківського кредитного ринку	динаміка процентних ставок на внутрішньому / зовнішньому ринку МБК	різке зростання процентних ставок
	динаміка обсягу угод на внутрішньому ринку МБК	значне скорочення обсягу угод
Стан ринків капіталу	тенденції щодо зміни офіційних ставок країн, з якими банк має ділові відносини	зростання офіційних ставок
	динаміка котирувань на борговому ринку	зниження котирувань
Фінансовий стан банків	можливість окремих системних банків виконувати свої зобов'язання перед клієнтами та контрагентами	порушення системними банками умов РКО та невиконання зобов'язань
	динаміка випадків банкрутства (ліквідації) чи введення тимчасової адміністрації в банки	кількість випадків збільшується
	показники кредитного рейтингу окремих банків-контрагентів	поступове зниження кредитних рейтингів банків
	динаміка використання обсягу кредитного ліміту, встановленого банком на банки-контрагенти	тенденція щодо скорочення порівняно з попереднім періодом

Моніторинг зовнішнього та внутрішнього середовища з урахуванням цілей антикризового управління ліквідністю доцільно здійснювати на щоденній, щотижневій та щомісячній основі. Періодичність аналізу індикаторів залежить від рівня оновлення інформаційної бази та доцільності моніторингу індикаторів за визначені строки. Проблемою є те, що деякі показники можуть складатися із різнострокових компонент. За таких умов доцільно здійснювати моніторинг індикатора за коротший період, при цьому менш мінливий компонент залишається без змін.

Інформаційну базу для розрахунку системи індикаторів доцільно консолідувати у казначействі, оскільки даний орган здійснює оперативне

управління ліквідною позицією банку та відслідковує тенденції вітчизняних та міжнародних фінансових ринків. Таким чином, для оперативності розрахунків сигнальних показників необхідно налагодити систему інформаційних потоків із окремих структурних одиниць банку до казначейства.

Аналітичний блок розпочинається зі збору та обробки інформації. Казначейство банку на щоденній основі здійснює моніторинг основних індикаторів грошово-кредитного ринку і формує аналітичний матеріал щодо внутрішньобанківських індикаторів оцінки кризи ліквідності.

Розрахунок внутрішньобанківських індикаторів відбувається з метою визначення розміру відхилень від бази порівняння або виявлення критичних моментів у діяльності банку. За визначеними об'єктами «кризового поля» у системі ранньої діагностики кризи ліквідності, базою для порівняння можуть бути наступні (табл. 3).

Таблиця 3

Порівняння внутрішньобанківських індикаторів кризи ліквідності

Об'єкт «кризового поля»	База для порівняння індикаторів			
	попередній період	значення нормативу	значення внутрішніх лімітів	середньогалузеві показники
Ресурсна база	+	+	+	+
Активи	+	+	+	+
Ліквідність	+	+	+	–
Ефективність діяльності	+	–	–	+

Базою для порівняння індикаторів системної кризи ліквідності є попередній період, який для кожного показника відрізняється частотою оцінки.

За результатами моніторингу внутрішнього та зовнішнього середовища аналізуються відхилення індикаторів. Тенденція щодо зростання негативних відхилень свідчить про поступове розгортання кризи ліквідності.

На наступному етапі здійснюється попередня оцінка масштабу кризи ліквідності. Рівень відхилень індикаторів від порівняльної бази дає якісну оцінку наростання кризових явищ у банку чи у банківській системі.

Відповідно до обраних критичних значень індикаторів, які формуються у контексті підготовчого блоку РДКЛБ, масштаб кризи у банку доцільно розподіляти на стадії нормального, докризового та кризового стану. Про нормальний стан ліквідності банку свідчить позитивна тенденція індикаторів. Докризовий стан характеризується наявністю негативних відхилень з допустимими значеннями, які вказують на можливість розгортання кризи ліквідності у майбутньому. Для подолання потенційної кризової ситуації застосовується механізм так званого «управління за слабкими сигналами», що передбачає розробку профілактичних заходів. Про кризовий стан свідчить наявність критичних значень за сукупністю індикаторів кризи ліквідності.

Для полегшення процедури антикризового управління ліквідністю кризовий стан необхідно розподіляти залежно від рівня критичних значень відхилень індикаторів, які повинні встановлюватися для кожного банку індивідуально. З урахуванням зарубіжного та вітчизняного досвіду, доцільно розподіляти стадії кризи на легку, глибоку та катастрофічну.

Паралельно із визначенням масштабу кризи ліквідності у банку, оцінюється окремо і стан банківської системи. За результатами діагностики його розподіляють відповідно до напрямів – нормальний стан, докризовий та системна криза.

Висновки. Таким чином, РДКЛБ є первинним інструментом у системі антикризового управління ліквідністю банку. Застосування РДКЛБ у практичній діяльності дає можливість вчасно розпізнавати сигнали негативного впливу окремих факторів на ліквідність банку і попереджувати потенційно можливі кризові явища. Результативність проактивного антикризового управління ліквідністю залежить і від адекватно обраного превентивного інструментарію.

Література

1. Дмитриева О. Г. Региональная экономическая диагностика [Текст] / О. Г. Дмитриева. – СПб: СПбГУЭФ, 1992. – 274 с.

2. Загородняя А. В. Диагностика и моделирование среды фирмы [Текст] / А.В. Загородняя. – СПб: СПбГУЭФ, 1999. – 300 с.
3. Алексеева О. А. Применение диагностического анализа в целях обнаружения признаков кризисного состояния предприятия [Текст] / О. А. Алексеева, О. В. Маслин // Вестник Северо-Кавказского государственного технического университета. – 2008. – № 1 (14). – С. 110-114.
4. Глухов В. В. Финансовый менеджмент [Текст] / В. В. Глухов, Ю.М. Бахрамов. – СПб.: специальная литература, 1995. – 428 с.
5. Вартанов А. С. Экономическая диагностика деятельности предприятия: организация и методология [Текст] / А. С. Вартанов. – М.: Финансы и статистика, 1997. – 128 с.
6. Тянь Н. С. Методика диагностики и прогнозирования развития региональных коммерческих банков в системе «устойчивость-рентабельность капитала» [Текст] / Н. С. Тянь // Финансы и кредит. – 2007. – № 48. – С. 40-47.
7. Ребрик Ю. С. Система антикризисного управления в банке [Текст] / Ю. С. Ребрик // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Фінансовий ринок України: стабілізація та євроінтеграція: зб. наук. пр. – Львів, 2009. – Вип. 2(76). – С. 204-210.
8. Detecting red flags in board reports. A guide for directors [Text]: office of the controller of the currency. – D.C. Washington, February 2004. – 79 p.
9. Уразова С. А. Управление ликвидностью и платежеспособностью коммерческого банка: дис. ... канд. экон. наук : 08.00.10 / Уразова Светлана Александровна. – Ростов н/Д, 2002. – 214 с.
10. Бортников Г.П. План реагирования в условиях кризиса ликвидности [Текст] / Г. П. Бортников // Управление в кредитной организации. – 2006. – № 3. – С. 38-55.

Summary

The article is devoted to the early diagnosis of bank liquidity crisis mechanism development according to the foreign experience and domestic conditions of the banking business.